В. М. СПІВАК. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНУ СИСТЕМУ СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються процеси фунціонування політичних систем в умовах глобалізаційного розвитку. Розглянуті проблеми трансформаційних змін держави, політичних партій та інших складових політичної системи. Обгрунтовано важливість політичних та правових чинників в умовах глобального розвитку світу.

Ключові слова: *глобалізація, політична система, держава, правове регулювання, політика.*

Анализируются процессы функционирования политических систем в условиях глобализационного развития. Рассмотрены проблемы трансформационных изменений государства, политических партий и других составляющих политической системы. Обосновано значение политических и правовых составляющих в условиях глобализационного развития мира.

Ключевые слова: *глобализация, политическая система, государство, правовое регулирование, политика.*

Processes of functioning of political systems in the conditions of globalization development are analyzed. Problems transformational changes of the state, political parties and other components of political system are considered. Value of political and legal components in the conditions of globalization development of the world is proved.

Key words*: globalization, political system, the state, legal regulation, a policy.*

Будь-яке з існуючих нині суспільств, являє собою цілісне утворення взаємопов'язаних між собою підсистем, які постійно піддаються взаємовпливу та розвиваються. Кожна з них має свою структуру, функції, завдання і є характерною для певного суспільства. Політична система є однією з таких підсистем суспільства. У кожній країні політична система формується, розвивається а то й перетворюється на основі власного, неповторного природного, соціального, економічного та духовного середовища, властивих для країни відносин, політичних обставин, досвіду і традицій, які по-своєму є унікальними. Тому і політичні системи є різними, мають свою світову типологію.

У сучасному розумінні, політична наука розглядає політичну систему як цілісну множину певної кількості елементів, що в свою чергу вимагає наявності чинників, які її організовують у цілісне явище та утримують у робочому стані. У межах конкретної країни, політична система, завдяки правовим, соціально-політичним, економічним, та морально-психологічним чинникам, встановлює характер взаємодії політичних інститутів, забезпечує цілісність політичних зв'язків, виробляє стратегічні напрямки свого існування.

Осмисленню поняття «політична система», пов'язаних з нею інститутів та процесів, елементів їх функціонування, перманентному процесу їх розвитку, присвятили свої праці класики політичної науки Г. Алмонд, Д. Істон, П. Бурдьє, М. Вебер, Т. Парсонс, ряд відомих вітчизняних вчених Ю. Шемшученко, І. Кресіна, В. Горбатенко, В. Бабкін, В. Кафарський, В. Цвєтков, О. Білорус, Ф. Рудич,А. Білоус та інші, російські дослідники Ю. Тихомиров, В. Чіркін, В. Пугачов, А.Соловйов та інші.

Так, у своїх дослідженнях Т. Парсонс дійшов висновку, що суспільство являє

© *СПІВАК Віктор Миколайович* – кандидат політичних наук, доцент, докторант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

собою взаємодію чотирьох підсистем: економічної, політичної, соціальної і духовної, які перебувають між собою у відносинах взаємозалежності і взаємообміну. Політична система в його розумінні, – це складна сукупність впливу лідерів на людей через органи влади в рамках регламенту правових правил політичної гри, яка складається з визначення цілей, прийняття рішень, і їх реалізації за допомогою мобілізації різних ресурсів. Г. Алмонд відомий як розробник структурно-функціонального методу дослідження політичних систем, який основну увагу звертав на механізми взаємодії елементів політичної системи. Д. Істон визначав політичну систему як «взаємодії, за допомогою яких влада розподіляє в суспільстві цінності», які визнаються всім суспільством. За його теорією, політична система являє собою певний «чорний ящик», у якому відбувається конвертація «входів» (суспільних пропозицій) у «виходи» (рішення). Залишаючи за межами досліджень внутрішню структуру, Д. Істон акцентує увагу на взаємодії політичної системи із зовнішнім середовищем[1].

Поняття «політична система суспільства» не є продуктом лише політичної науки, має нині декілька тлумачень. Поступове його виокремлення і запровадження надало змогу політичній і юридичній науці проникнути в глибини політичної дійсності. Формування нової парадигми щодо політичної сфери, по-перше, зробило актуальними проблеми взаємодії суспільної структури та політичних інститутів, соціального середовища і центрів прийняття рішень. По-друге, адаптувало загальносистемний та структурно-функціональний підходи до аналізу політики. По-третє, надало функціонально-динамічного характеру дослідженням інститутів держави у сфері взаємодії останньої із громадянським суспільством. По-четверте, поставило на порядок денний питання співвідношення права і політики, розуміння політичної доцільності в системі суспільних координат. По-п'яте, заснування поняття «політична система» дало можливість вибудувати єдину модель державних та не державних політичних інститутів, макро – і мікроструктури політичної сфери[2].

Сьогодні в українській політичній науці існує кілька критеріїв, за якими визначається поняття «політична система». Так. Ф. Рудич виділяє два основних підходи до формування визначення – соціологічний та правовий. Згідно з першим «політична система визначається як динамічний механізм, що перетворює імпульси, які йдуть від оточення і від самих політичних структур, у політичні рішення, що формують політичну поведінку та інші громадянські позиції». Відповідно до правового або інституціонального підходу політична система – це «сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють відносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому»[3].

Аналогічне визначення знаходимо в одному з офіційних видань – Юридичній енциклопедії. Політична система суспільства – сукупність державних і недержавних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють взаємовідносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому. Вона включає в себе: соціальний зміст влади, її носіїв, взаємодію з економічним ладом. Основними функціями політичної системи є: визначення мети, завдань, шляхів розвитку суспільства, розробка і здійснення конкретних програм його діяльності; визначення та розподіл матеріальних і духовних цінностей відповідно до інтересів та становища соціальних спільнот; гармонізація, узгодження інтересів державних утво-

рень, соціальних спільнот, індивідів; духовно-ідеологічна діяльність, формування політичної свідомості і політичної культури громадян або маніпулювання нею; забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки суспільства[4].

Термін «глобалізація» також несе різне змістовне навантаження у визначеннях сучасних дослідників. До цього часу глобалізм не запропонував світу чітко сформовану ідеологію, яка б опанувала масами. Наукові позиції дослідників, за не значним винятком, не вміщують комплексних підходів у переосмисленні глобальних явищ і процесів. Так, американський соціолог М. Уотерс розглядає глобалізацію як соціальний процес, в якому обмеження, що їх накладає географія на соціальний та культурний устрій, послаблюються, і люди все більше це розуміють[5]. В одному з своїх досліджень А. Арсеєнко доходить висновку, що основу усіх сучасних глобальних процесів і проблем перш за все складає інтернаціоналізація та інтеграція світової економіки. Глобалізація при цьому є новою фазою в розвитку світових господарських зв'язків, які характеризуються переходом від світової економіки до формування глобальної економіки. Це одночасно є і старий і якісно новий суспільно-історичний процес, результат розвитку капіталістичної економічної інтеграції протягом декількох століть[6]. С. Удовик визначає глобалізацію як процес злиття чоловічого і жіночого начал, тобто своєрідне набуття людством якісного нового стану, до того ж такого, що перебуває нині лише на початку свого розвитку[7]. Відомою є наукова позиція авторів, відповідно до якої глобалізація це взаємообумовленість і взаємозалежність між собою всіх існуючих сьогодні держав, країн і являє собою результат особливої фази розвитку цивілізації, не лише постіндустріальної (хронологічний аспект), а й інформаційної (змістовний), з новітніми технологіями, не залежними від державних кордонів, постійно прогресуючої динаміки наукових відкриттів, знань і, відповідно мобільністю їх субєктів[8]. Вважаємо достатньо є підстав визначити глобалізацію і як процесс зближення політичних систем країн світу з метою утворення інститутів,вироблення спільних стандартів і підходів для вирішення загальноцивілізаційних проблем розвитку людства.

Серед політичних систем сучасного глобалізованого світу особливе місце посідають системи перехідного типу або так звані транзитні політичні системи. Більшість вчених, як правило, мають на увазі політичні системи, що здійснюють перехід від тоталітаризму до демократії. Інші під перехідною політичною системою розуміють систему, яка здійснює еволюційну трансформацію від одного якісного стану до іншого. Перехідні політичні системи розрізняють за темпами перетворень: а) ті, в яких транзитний процесс відбувався досить швидко, і б) ті, в яких запроваджено поетапне реформування політичної системи – одно – або багатовекторне (наприклад, політична, економічна трансформація та формування державності). За методами реформування – мирні, конфронтаційні, революційні та за стимулами заявлених змін (вплив зовнішніх чи внутрішніх чинників)[9].

Досліджуючи світові глобалізаційні процеси, визначаючи перспективи розвитку постсоціалістичних держав, відомий польський дослідник Г.В. Колодко зважує, що вже тривалий час у світі відбувається два рівнозначних процеси, які захоплюють масштабами, розмахом і темпами, ангажуючи інтелектуальні, матеріальні й емоційні сили всього людства. Одним із них є глобалізація економічних відносин, а другим – постсоціалістична трансформація. Вони є взаємнопроникаючими і такими, що впливають один на одного, утворюючи зворотній звязок. Майбутнє злетів і падінь у таких державах, вчений ставить у залежність від людей, їх пра-

цездатності, а головне від умілого використання шансів, які надають їм трансформація і глобалізація, мудрої й ефективної політики[10].

Сучасні політичні системи по різному сприймають процес глобалізації взагалі, як існуючу обєктивну реальність. Більш глобалізованими є країни, які досягли високого рівня економічного розвитку, оскільки політичні інститути відстають від економіки, яка в багатьох державах переросла національні рамки і потребує наднаціонального планування. Важливими чинниками при цьому виступають, прикладом, стан політичної культури еліт, рівень національної свідомості. Існуючі в державі різні політичні сили по різному розуміюмь політичну мету і по різному можуть її трактувати. Представники країн так званого третього світу, виступаючи на XV Всесвітньому соціологічному конгресі в Австралії, доводили, що глобалізація не являється загальним шляхом людства, а цей шлях є характерним для найбільш розвинених країн, які економічними і владними важелями з позиції сили диктують світовому співтовариству свої концептуальні принципи розвитку світу, повідомляє російський вчений В.А. Мансуров. Але все ж існуючі загрози економічних, екологічних, технологічних, воєнних катастроф, які різко загострилися на сучасному етапі існування людства, потребують для їх попередження об'єднаних зусиль всього світового співтовариства[11]. Представники світової еліти намагаються нейтрально визначити процес глобалізації та його наслідки. Різним є сприйняття процесу глобалізації країнами, в яких інститут держави слабкий, як в тропічній Африці, чи є настільки сильним, що не допускає змін, які відбуваються в світі (Куба). Але це не означає, що глобальні перетворення повністю обходать будь-яку з держав. Уявляється, що навантаження на політичні системи ззовні, для країн буде зростати. Існує ряд важливих причин (демографічного, екологічного, економічного) характеру, які в середньостроковій перспективі примусять розвинуті держави форсувати розвиток найбільш відсталих країн світу. В першу чергу це стосується глобальних проблем, які торкаються всіх, тому інтерес Заходу до їх вирішення відстаючими державами буде обовязково зростати. Останнім, в свою чергу, доведеться, так чи інакше, обмежити власний суверенітет, щоб підлаштуватися під загальні правила[12].

Досить часто теоретичні обгрунтування глобалізаційних процесів, на наш погляд, отримують не зовсім об'єктивну оцінку в працях науковців, прикладом, як привілегірований глобалізм за рахунок демодернізації і примітивізації життя народів[13]. З подачі ряду політологів глобалізація інколи подається як процес насадження волі США решті світу, як засіб встановлення нового, вигідного Америці світового порядку. І все ж наявність сучасних тенденцій ще не означає, що майбутнє для всіх остаточно визначене. Останні події, пов'язані з глобальною кризою, засвідчують, що політична система США, якщо і була джерелом глобалізації, то сьогодні, як і інші політичні системи, стала її заручником. Світ все ще багато чекає від американської політики, особливо за участю нового Президента, але одночасно все більше усвідомлює власну, особисту значимість у політичних процесах. І надалі вектор розвитку, форми і результати світових процесів будуть залежати від змінного балансу сил, що є цілком закономірно, від стратегії, яку оберуть ті чи інші країни та об'єднання, від різноманітних геополітичних факторів та їх комбінацій. Відповідно, Україна також не позбавлена можливостей відіграти важливу роль у формуванні нового світового порядку, якщо зможе вірно обрати в інтегрованому світі стратегію і виробити розумну політику закріплення власного місця в глобальному процесі, виробленого з урахуванням своїх особливостей в

категоріях, які б відповідали забезпеченню національних інтересів та інтересів інших суб'єктів.

Як відомо, минуле століття було століттям народження держав. Адже із 192 держав на всіх континентах, більше 140 утворені в XX столітті, 98 виникли після 1959 р. Більшість із них обрали демократичний шлях розвитку і закріпили дані положення в своїх конституціях, розширили глобалізаційне поле розвитку. Разом з тим у них проходить складний і довготривалий процес формування їх політичних систем. Він фіксується на різних стадіях свого розвитку і як попередньо відмічалося, залежить від багатьох чинників: національних традицій, релігії, рівня політичної культури, національної свідомості тощо. Важливим чинником у цьому процесі виступає тип політичної системи (відкритий чи закритий). Майже всі сучасні держави вдалися до формування політичних систем відкритого типу. Звичайно, не існує політичних систем абсолютно відкритих чи абсолютно закритих. Разом з тим, у світі залишилося зовсім мало країн економічно й ідеологічно закритих, як Куба, Північна Корея, Іран, Саудівська Аравія, Білорусь. Країни ж відкритого типу політичної системи більш активно реагують на виклики навколишнього середовища, глобальні зміни будь-якого характеру.

Очевидно, найближчі 20 років будуть вимагати створення нової системи міжнародних відносин з урахуванням появи на геополітичній карті світу нових гравців (у першу чергу країн БРІК – Бразилії, Росії, Індії, Китаю), змін демографічного стану країн, поділу світу на заможний Північ і збіднілий Південь, зміни вектору розвитку виробництва і переміщення його із Заходу на Схід, загострення екологічних проблем. Крім того, у новітніх умовах, політична система перебуває під постійним впливом зовнішніх, утворених світовими процесами чинників: поширення ТНК, розвитку інформаційного суспільства, зростання культурної експансії, формування нового соціуму та ін. Частина таких чинників, що не варто залишати поза увагою, відноситься до так званих негативних наслідків глобалізації – проблеми демографічного та екологічного характеру, злочинність (наркобізнес, торгівля людьми, тероризм), міграція населення та ін. У зв'язку з цим, зростає навантаження у сфері політичної діяльності. Глобалізація пред'явила політичним системам завдання, які раніше не доводилося вирішувати, або ж вони залишилися не вирішеними в силу недосконалості функціонування політичних систем. Відтак, політичним лідерам доведеться приймати складні а інколи й не стандартні рішення, а населенню все ж більш свідомо ставитися до глобальних процесів, генерувати ідеї, сприйнятливі для співіснування народів з різним менталітетом, рівнем розвитку економіки, культури, соціальної захищеності.

На думку окремих дослідників сучасний стан глобалізації відрізняється від попередніх практично миттєвим поширенням інформації і обмеженням політичного суверенітету держав[14]. Проведений аналіз наукових джерел засвідчує, що питання послаблення (розмивання) державного суверенітету національних держав, як головного суб'єкту політичної системи, зміни його змісту у зв'язку зі зміною міжнародних відносин і політичних систем в тих чи інших країнах, залишається в полі зору багатьох дослідників[15]. Помітною є тенденція до об'єднання держав. Такі об'єднання мають місце вже на всіх континентах, а в окремих випадках прослідкується тенденція переростання їх у політичні союзи.

Великим компаніям – виробникам (ТНК) належать основні виробничі сили сучасного світу. Транснаціональні компанії, які стали потужними гравцями на політичному полі, протистоять державам, відстоюють приватні інтереси, набули

високого ступеня автономії і значно впливають на розробку політики держави. Формування і функціонування останніх, вважається суттєвим кроком у протистоянні суспільного державному, адже тепер приватний інтерес не лише проник, а й вийшов за межі своїх політичних систем. У сучасному світі нараховується близько 40 тис. подібних ТНК. З них 500 найбільших, на яких зайнято майже 85 млн. чоловік, мають сукупний продукт, який перевищує 60% світового валового продукту. 93% штаб-квартир ТНК розташовані в США, Західній Європі і Японії, а серед 50 найбільших міжнародних корпорацій – 27 американського походження. ТНК намагаються принести в країни, куди вони вкладають свої капітали, власну соціальну ідеологію, звичні їм норми трудових відносин[16]. Подібне домінування і розширення економічної сфери досить специфічно відбивається на розвитку політичної системи. Глобалізаційні процеси призводять до того, що держава вимушена поступитися своїми повноваженнями наднаціональним інститутам – міждержавним та міжнародним організаціям. Процеси, пов'язані з глобалізацією, зменшують можливості національних урядів контролювати ситуацію і керувати нею на території своїх держав, трансформують функції і роль держави. Зростання рівня комунікацій між політичними інститутами різних країн поступово призводить і до зростання впливу міжнародних політичних інститутів, які не обмежуються рамками однієї політичної системи (тобто є міжсистемними). Водночас вони теж є продуктом територіально обмежених політичних систем, а тому їх діяльність (які б цілі вони перед собою не ставили), не зводяться до нівелювання особливостей окремих політичних систем, а до розширення одних політичних систем на інші[17]. Яким би м'яким при цьому не був зовнішній вплив на країни, відмічає Л. Грінін, навіть закритої політичної системи, це так чи інакше відбивається на їх суверенітеті. В умовах глобалізації, що суттєво, трансформація суверенітету має двохсторонній характер. З одного боку посилюються фактори, які викликають скорочення номенклатури і об'єму суверенних повноважень держав, з іншого – більшість держав добровільно і свідомо йде на обмеження свого суверенітету[18].

В результаті ряду технічних переворотів (особливо інформаційної революції) у технічному, комунікаційному плані світ став більш компактним, досяжним, всеохоплюючим. Сучасне суспільство є суспільством інформаційним, тобто таким, в якому виробництво інформаційної продукції і надання інформаційних послуг переважає над іншими видами соціально-економічної активності людей. В таких суспільствах значно зростає роль політичної комунікації. Розвинені країни перейшли нині на використання нових інформаційних технологій у виробничій, комерційній, банківській сферах, при формуванні політики. Знання про знання стало головним капіталом багатьох фірм і компаній. Найбільш активного розвитку набули технології пов'язані з глобальною комп'ютерною мережею Інтернет, що привело до появи нових категорій, як: е – торгівля, е – бізнес, е – уряд та ін. Інтернет став інформаційним джерелом номер один ще і у зв'язку з подіями 11 вересня 2001 року у США, миттєво реагує на події у будь-якій сфері життя планети. Хвиля інформаційного розвитку не минула й Україну, фінансові установи якої отримали доступ до міжнародних платіжних систем. Темпи зростання числа користувачів Інтернету в нашій державі продовжує залишатися високим, на відміну від західних країн. Сьогодні їх приблизно 2 млн. Проте це лише 4 із 100 громадян. Водночас вже сьогодні обговорюються не лише конкретні проекти, як електронний уряд чи дистанційна освіта на основі Інтернету, а й такі комплексні програми

як «Електронна Україна». Разом з тим значні переваги Інтернет-технологій для проведення наукових досліджень, електронного бізнесу та комерції в інформаційному суспільстві несуть із собою нові загрози, основні з яких – активне використання злочинним світом нових технологій для шахрайства, крадіжок, «відмивання брудних коштів» тощо. Знаходячись у мережі, можна порушувати закон на відстані, швидко і незалежно від громадянства та місця перебування. Злочинцям легко ошукувати безліч людей, приховувати докази і награбоване[19]. Загроза кіберзлочинності ставить завдання розвитку стратегії захисту на кожному підприємстві, у національному масштабі та в усьому світі.

Інформаційна революція стала передумовою політичних ризиків відкритості, забезпечила технічну базу для створення глобальних інформаційних мереж. Інформаційні технології дають реальну можливість для різного прискорення економічного, наукового, культурного розвитку планети, інформатизації капіталу. В цьому сенсі вони сприяють відкритості сучасного соціуму. Водночас вони ж можуть стати фактором посилення протиборства між представниками різних культур, породжуючи ризики політичних конфліктів і навіть екстремізму.

Функціонування політичної системи, особливо основного її інституту – держави, неможливе без організуючої ролі права[20]. Це є вимогою часу і стосується вона також країн, які перебувають у стані еволюційного розвитку. Правові норми приводять у стан взаємодії політичні інститути соціуму, утворюють разом його комплексність. Процес впровадження внутрішньодержавних правових норм залежить від впливу світових правових традицій. Визначити місце і значення національної держави, її роль у захисті прав людини в умовах глобального світового спілкування – важливе завдання юридичної науки, оскільки від позиції держави, її стратегічних інтересів значною мірою залежить збереження гідності народу і кожної людини окремо, їх прав і свобод, культури і традицій суспільства, його своєрідності і самоцінності. Світова масова суспільна свідомість все наполегливіше і з більшою тривогою оцінює процеси глобалізації не лише в економічних відносинах, але і в області політики, культури, моралі, етнічної ідентичності, державного суверенітету, тобто всієї складної системи зв'язків, які виникають у сучасному світі між учасниками міжнародного спілкування, відмічає Є. Лукашева. Негативні наслідки глобалізації можуть бути мінімізовані, якщо всі процеси будуть протікати в правовому полі, ґрунтуватися на принципах свободи, рівності, справедливості, забезпечення прав народів і прав людини. Досі, на жаль, «правове поле», єдиний правовий світовий простір відсутній, що дозволяє економічно розвиненим країнам порушувати принципи рівного партнерства і справедливості[21]. Проблеми відповідності права суспільствам які перебувають в процесі глобалізації не залишаються також поза увагою сучасних західних дослідників. Якщо в XX ст. головною філософсько-правовою була проблема обґрунтування зв'язку норми закону, встановленого державою, з духовним, в тому числі моральним світом людини, то в XXI ст. першочерговою є проблема правової комунікації, тобто проблема успішного співіснування у сфері права найрізноманітніших суб'єктів, проблема загального праворозуміння і сумісної, синергійної правотворчості, в рамках якої може бути реалізована не лише особиста свобода людини, але і її відповідальність за долю інших[22]. Не виключено, що такі широкі нині у використанні поняття як «кінець світу», «відмова від національної державності», «глобальний уряд», «світ без кордонів» потребують у подальшому більш детального і доступного правового обґрунтування, що сприятиме процесу формування єдиного

правового простору і вироблення єдиної правової стратегії майбутнього розвитку людства.

Отже, політичні системи, які перебувають під постійним впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, постійно знаходяться у перманентному процесі змін. Процес функціонування політичних систем в глобалізованому світі є досить складним, особливо в соціумах де одночасно відбувається процес державного будівництва, становлення головної складової політичної системи. Слабі політичні системи переживають відчутний вплив не лише сильних політичних систем, а й глобальних проблем, який постійно наростає як з середини, так і ззовні. Відчутна недостатність політичного чинника в сучасних світових глобалізаційних процесах, значне розширення транснаціональних корпорацій, розвиток інформаційного суспільства, загострення демографічних та екологічних проблем, зобов'язує політичні системи суспільств реагувати на виклики шляхом пошуку загальноправових підходів забезпечення співіснування світового співтовариства.

1. *Парсонс Т.* Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // Американская социологическая мысль. – М., 1996. – С. 494-526; *Истон Д.* Категории системного анализа политики // Политология. Хрестоматия / Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е. Хренов. – СПб., 2005. – С. 94-104; *Філософія* політики Підручник / Авт.- упоряд.: В.П. Андрущенко та ін. – К., 2003. – 399 с. **2.** *Дегтярев А.А.* Основы политической теории: Учеб. пос. – М.: Высш. шк., 1998. – С. 120. **3.** *Політична* система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф.М. Рудича: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Парлам. вид-во, 2002. – С. 7-8. **4.** *Юридична* енциклопедія: В 6-ти т. Т.4. / Гол. ред. Ю. Шемчученко. – К.: «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана, 2002. – С. 632-633. **5.** *Waters M.* Qlobalization. – London – New York, 1995. **6.** *Арсеенко А.* Глобализация: социальные изменения и последствия в преддверии XXI века // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – №1. – С. 42-58. **7.** *Удовик С.Л.* Глобализация: семиотические подходы. – М.: Рефл-бук, 2002. – С. 367. **8.** *Голенкова З.Т., Барбакова К.Г.* Российские практики в глобализирующемся мире // СОЦИС. – 2007. – №4. – С.143-146. **9.** *Цвєтков В.В., Кресіна І.О., Коваленко А.А.* Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико – правові детермінанти: Монографія. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 18. **10.** *Колодко Гжегож В.* Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран / Пер. с польск. – Мн.: ЕГУ, 2002. – С. 16, 17, 28. **11.** *Гринин Л.Е.* Национальный суверенитет и процессы глобализации // ПОЛИС. – 2008. – №1. – С.144. **12.** Там же. – С. 131. **13.** *Панарин А.С.* Искушение глобализмом. – М.: Русский Национальный Фонд. – 2000. – С. 26. **14.** *Марков А., Костинский А.* Глобализация началась 10 тысяч лет назад и закончится в XXI веке // [Електронный ресурс]. – Режим доступу: cliodynamics.ru/index.php?option=com_content &task=view&id=62&Itemid=1 **15.** *Бурачас А.* Суверенитет // 50/50: Опыт словаря нового мышления. – М., 1989. – С. 519; *Цымбурский В.Л.* Идея суверенитета в посттоталитарном контексте // ПОЛИС. – 1993. – №1. – С. 18; *Коновалов В.Н.* Российский суверенитет в условиях глобализации. – М.: Международные отношения, 2003. – С. 337-346; *Пастухова Н.Б.* Государственный суверенитет в эпоху глобализации// Журнал российского права. – 2006. – №5. – С. 130-140; *Тихомиров Ю.А.* Суверенитет в условиях глобализации // Право и политика. – 2006. – №11. – С. 37-44. **16.** *Исагалиев А.К.* Глобализация и ее влияние на развитие общего рынка труда // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. – 2006. – № 6. – С. 37. **17.** *Політична* система України: проблеми становлення і розвитку: Монографія / Великочій В.С., Геник М.А., Дичківська Г.О. та ін; За ред.В.І.Кафарського – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С 37. **18.** *Гринин Л.Е.* Национальный суверенитет и процессы глобализации // ПОЛИС. – 2008. – №1. – С.123. **19.** *Гуцалюк М.* Протидія комп'ютерній злочинності // Право України. – 2003. – № 6. – С.114-115. **20.** *Красиков С.А.* Глобализация: политические риски открытости // ПОЛИС. –

2008. – №2. – С.76. **21.** *Колотова Н.В.* Право и права человека в условиях глобализации (научная конференция) // Государство и право. – 2006. – №2. – С. 105. **22.** *Поляков А.В.* Теория права в глобализирующемся обществе: постмодернистская интерпретация // Теория права и государства. – 2007. – № 6. – С. 8.